

ACC. N:R M. 16434:1-12.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Karl Andersson, Kalmarvik*
Härad: *Kinnaröd* Berättare: " " "
Socken: *Kalmarvik* Berättarens yrke: *lantbrukare*
Uppteckningsår: *1965* Född år *1899* i *Kalmarvik*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kor och oar som dvärgar, ok och sktillverkning.

LUF 125

s. 1-12.

(teckn. s. 11-12.)

Skriv endast på denna sida.

KOR OCH OXAR SOM DRAGARE, OK OCH OKTILLVERKNING

Denna frågelista är utarbetad av Institut für deutsche Volkskunde i Berlin, som anhållit att få den utsänd i olika länder, bl a i Sverige. Vi vore tacksamma om Ni i görligaste mån ville besvara den och på så sätt understödja det för folklivsforskningen så viktiga internationella samarbetet. Frågelistan är av oss endast översatt till svenska, ej omarbetad med hänsyn till svenska förhållanden. Kan Ni ej besvara den så redogör för orsaken härtill.

1. Vilka dragdjur användes allmännast i Er trakt a) före 1900 b) c:a 1900, c) c:a 1950 d) 1962?
 2. Vilka koraser användes som dragdjur? a) Av vilka orsaker? b) Var de speciella mjölkorna av samma ras?
 3. För vilka arbeten (allt efter årstider) användes än i dag nötkreatur (kor eller oxar?) som dragare?
 4. Om kor eller oxar numera ej användes som dragdjur för vilka arbeten användes de a) före 1900 b) omkring 1900 c) omkring 1950?
 5. Om kor eller oxar inte längre användes som dragdjur vilka var då orsakerna till att man upphörde härmed (t ex djurskyddsbestämmelser, anskaffning av traktorer, förändringar inom boskapsskötseln eller jordbruket)? Sedan när användes ej längre hornboskap som dragdjur? Var det korna eller oxarna man först slutade att använda som dragare? Orsakerna till ordningsföljden?
 6. Hur mycket jord (angives i hektar) ägde de som använde dragkor? Var de uteslutande jorbrukare?
 7. Besvara föregående fråga även vad beträffar dragoxarna.
 8. Hur stora var de jordbruk där man blott använde hästar som dragare?
-

9. Vad kallades de bönder som till dragare endast använde a) kor b) oxar c) hästar?
10. Förekom stridigheter eller gnabb mellan "hästbönder" och "kobönder" i Er trakt? Såg hästbönderna ner på kobönderna? Beskriv noga hur motsättningen yttrade sig. Känner Ni till gamla berättelser, sägner eller skämt om kobönder? Känner Ni till sådana om motsättningar mellan hästbönder och kobönder? Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till förhållandet mellan "oxbönder" och "hästbönder".
11. Leddes dragoxarna eller dragkorna under arbetet? a) Av vem? b) Vid vilket arbete? c) Varför? Styrdes de med tömmar eller rep? Var fästes dessa (t ex vid betslet eller hornspetsen)? Drev man på djuren med piska eller med en spetsig käpp?
12. Hur många timmar arbetade dragkorna vid a) plöjning b) harvning c) dragning av radsånings- eller skördemaskin d) dragning av höst- eller annan arbetsvagn? e) När och hur ofta fick de vila? f) Lät man djuren avlösa varandra? g) Till vilken ålder var dragkorna i allmänhet arbetsdugliga? h) Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till dragoxarna.
13. Känner Ni till ordspråk, talesätt eller skämthistorier som på ett eller annat sätt anknyter till dragoxens eller dragkons arbetsprestationer?
14. Användes oxar resp. kor för uteslutande tungt eller lätt dragarbete? Spände man dem också för a) brudvagnen b) likvagnen c) reste man till marknader efter dem? Spelade de någon roll vid a) årsfesterna b) vid livets högtider c) vid helgondagar d) vid kyrkliga fester? Förekom i Er trakt omridning med hästar? Vid vilka tillfällen? Besvara dessa frågor även med avseende på nutida förhållanden.
15. Känner Ni till fall då nötkreatur spänts samman med hästar? Vad för slags arbete gällde det då? Vid vilken sida (från anspännarens håll sett) ställdes hästen? Var det alltid samma sida?
16. Vem skötte dragoxarna och dragkorna? a) Var det någon bland tjänstefolket som var speciellt ansvarig för dessa? b) Hade han någon särskild benämning? c) Vari bestod hans arbete? d) Intog han någon särställning bland tjänarna? e) Erhöll dragoxarna eller dragkorna speciell omvårdnad? f) Vari bestod denna? g) Vem skötte mjölkorna? h) Var utfordringen olika för dragkor och mjölkkor? Vari bestod i så fall skillnaden?

17. Var vistades dragkorna och dragoxarna då de ej var i arbete?
18. Skildra utförligt hur det gick till att vänja kor resp. oxar vid dragarbete. Hur gamla skulle de vara? Använde man de vanliga arbetsoken vid tämjningen? Hur lång tid tog tämjningen? Har läsningar eller besvärjelse förekommit då djuret varit alltför motsträvt? Vilka? Finns det ordspråk eller skämthistorier som hänför sig till tämjningen? Hur avgjordes om ett djur var lämpat för dragarbete eller ej? Vem avgjorde detta? Skulle tämjningen påbörjas någon särskild kalenderdag?
19. Kastrerades tjurkalven som bestämts till dragare av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Vilka redskap använde den läkekunnige? Använde han läsningar och besvärjelser? Skriv i så fall ned ordalydelsen. Nämn om möjligt den dialektala benämningen på de olika arbetsmomenten och på redskapen. Hur gammalt skulle djuret vara då det kastrerades? När på året utfördes kastreringen?
20. Vem brukade skära och beslå klövarna? Skildra utförligt hur detta gick till. Nämn också vilka klövsjukdomar som förekom och hur de behandlades, (se frågorna under punkt 29-30). Vilken tid på året brukade skärning och skoning äga rum?
21. Vem rättade hornen när de satt för tätt eller för glest? Vilka redskap användes och hur tillgick rättningen? Hur lång tid tog det innan felet var avhjälpt? Hur gammalt skulle djuret vara? Förekom läsningar eller besvärjelser medan justeringen pågick? Vid vilken tid på året brukade rättningen ske? Varför ansåg bönderna att det var nödvändigt att rätta hornen?
22. Vilka typer av dragok (se bifogade teckningar) användes i Er trakt? Vilka var avsedda a) speciellt för kor b) speciellt för oxar? Vad kallades oket och dess olika delar på traktens dialekt (använd siffrorna och bokstavsbe-teckningen på teckningarna)? Vilket material (t. ex. träslag) användes till oket och dess olika delar? Skiljer sig de ok som användes i Er trakt från de här avbildade? Vari består skillnaden? Bifoga om möjligt foto eller teckning med angivande av mått.
23. Hade man särskilda ok a) för plogen, b) för vagnen? Orsaken härtill? Vari bestod skillnaden? Gör en ritning som visar hur de skiljde sig från varandra. Hade de olika oken också olika benämningar?

24. Vilka fördelar och vilka nackdelar hade enligt böndernas mening de ok som brukades i Er hemtrakt?
25. Var de i Er trakt brukliga oxoken dekorerade (målning, snidning, karvsnitt, glödrkning etc.)? Vilken utsmyckning var vanligast? Bifoga om möjligt en teckning eller ett foto av ett dekorerat ok. Använde man de utsmyckade oken till vardags eller bara vid högtidliga tillfällen?
26. Vårdade man oken? Sågs de ofta över? Av vem? På vad sätt?
27. Spelade de i Er trakt använda oken någon roll a) vid bestämda fester b) på någon särskild kalenderdag c) i samband med helgondyrkan? Känner Ni till Orts- och familjevapen i vilka något av de avbildade oken förekommer? Vet Ni några sägner, skärnhistorier, visor eller ordspråk i vilka ok omnämnes? Skriv i så fall ned dem.
28. Hur fästes oket vid dragstången? Använde man härtill a) en järn- eller trä-sprint b) hängde man stången i en läder- eller järnring c) förband man stång och ok med rep eller läderremmar?
29. Skildra utförligt hur det gick till att spanna för en dragoxe eller dragko (rita gärna). Vilka försiktighetsmått iakttoogs och vilka medel användes för att skydda dragdjuret från tryckskador och skavsår? Föreskrevs sådana åtgärder av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Förekom signierier och besvärjelser för att förhindra tryckskador och skavsår.
30. Var det veterinären eller någon läkekunnig lekman som behandlade djuret om det skadade sig under arbetet? Vilka medel användes? Använde man läsningar och besvärjelseformler för att påskynda läkningen? Skriv i så fall ned dem. Vad kallades de olika åkommorna som djuren ådrog sig på grund av dragarbetet? Vilka var vanligast?
31. Vem tillverkade de i trakten vanliga oken? a) Byhantverkare (t ex vagnmakare, sadelmakare, smed)? b) Fanns det någon hantverkare som uteslutande tillverkade oxok? Vilken var hans officiella yrkesbeteckning? c) Fanns det hantverkare (vilka?) som ibland (när?) gick från by till by för att reparera eller tillverka ok? d) Tillverkade bönderna själva sina dragok? e) På vad sätt skilde sig de hantverksmässigt framställda oken från de hemmagjorda? f) Vem reparerade oken?

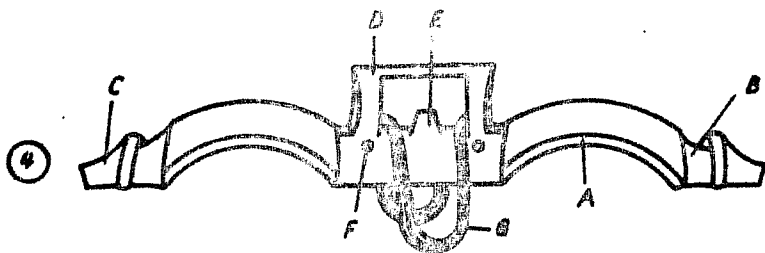
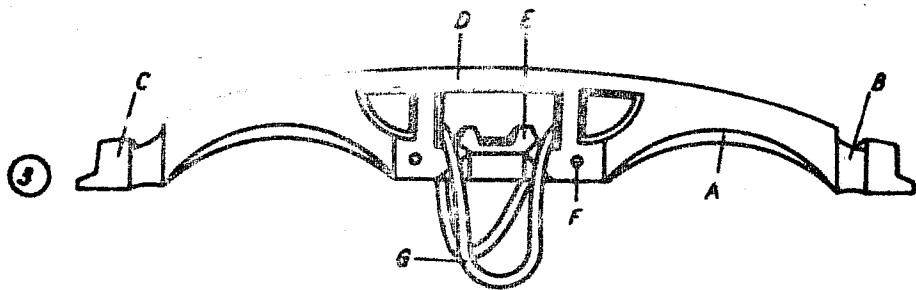
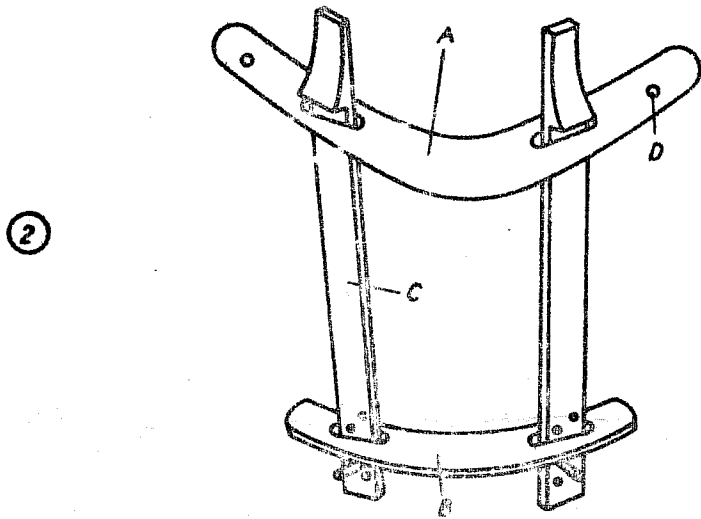
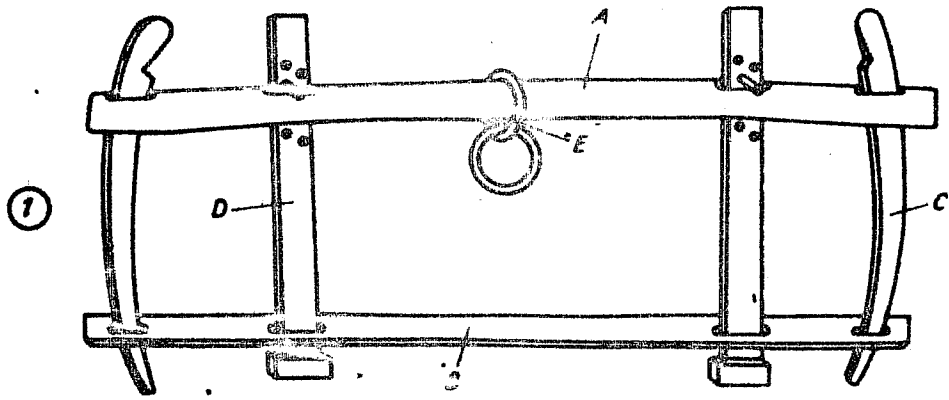
32. Förekom fabriksmässig tillverkning av oxok? (Nämn en sådan firma).
Var kunde man köpa eller beställa dem (t ex på kreatursmarknader)?
Fanns det någon skillnad mellan fabrikernas och hantverkarnas ok? Vari
bestod denna? Hur stor var prisskillnaden? Sålades oxok av kringresande
försäljare?
33. Hade hantverkarna ok på lager eller tillverkade de dem endast på beställ-
ning? Hur stort var försäljningsområdet?
34. Fanns det förlagor, mönsterböcker el. dyl. efter vilka man själv kunde
tillverka oken eller åtminstone dekorera dem? Dekorerade bönderna
också de ok de själva tillverkade? Skiljde sig denna utsmyckning från
hantverkarnas? På vad sätt?
35. Alla slags foto och teckningar av anspända dragdjur i arbete mottages
tacksamt.
36. Vilken sagesman har lämnat upplysningarna?
Namn, förnamn, född när och var? Yrke, titel. Bosatt på orten sedan när?
Ortens invånare antal?

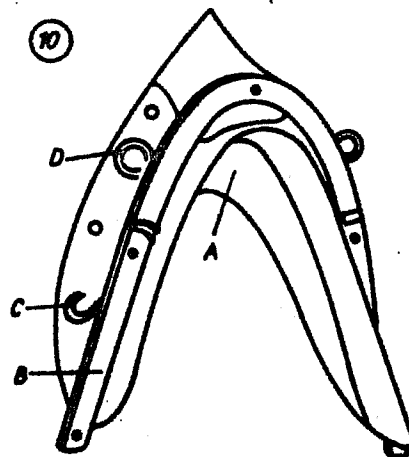
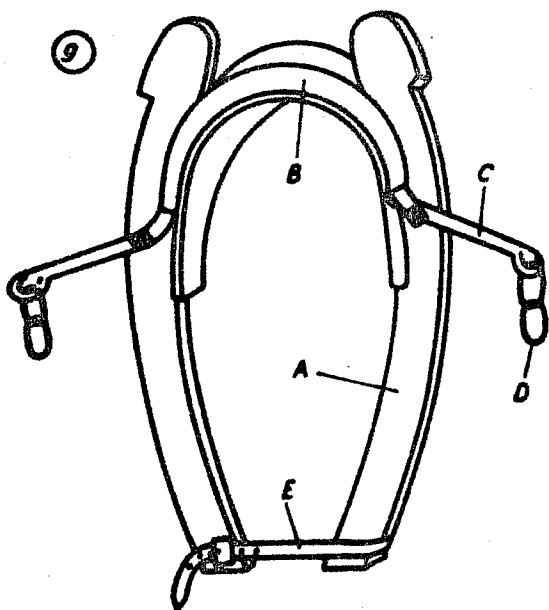
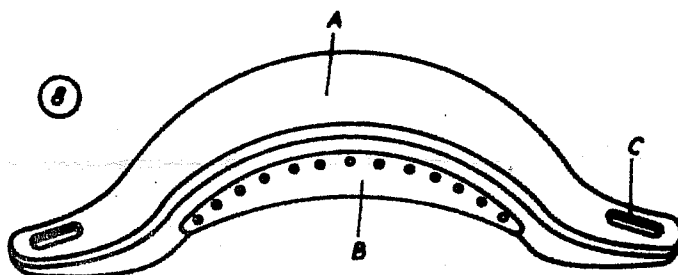
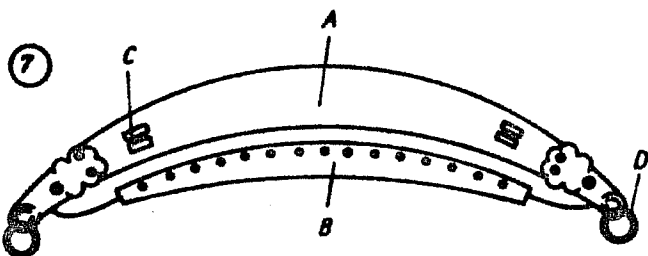
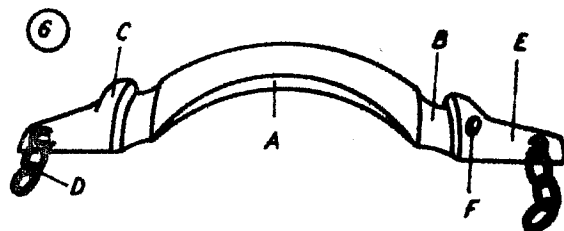
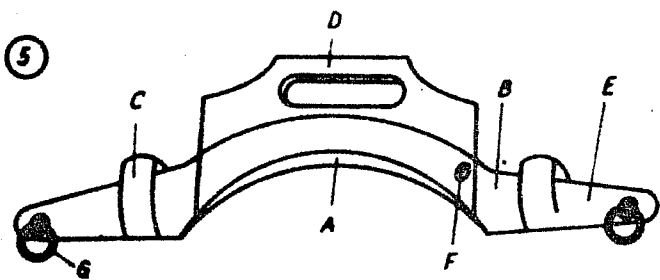
Upptecknat av: _____

Månad: _____

År: _____

September 1964

1)

Frägelista 125

ACC. N:R M. 16434:1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Om kor och oxar som drozare, Jag är född 1899 och i min barndom och anda fram kördes mycket med kor och oxar det kallades för fäsken, före 1915 fanns nästan på varje gård oxar eller kånjd kor, jag har själv både kört och kånjd kor och stutar.

Stutarna började att köras vid 1½ års ålder. Det var många nog med att få köra som hade samma färg, Jag var med och körde som pojke både oxar och kor till Wäxjö på höstmarknad år 1913, då fanns på marknaden säkert 200 par oxar och stutar, där byttes och såldes småstutar som skulle kånjas på vintern och vara färdiga till varens arbete, Och de äldre oxarna såldes och många par gick till de större gårdarna, som

1965

var belägna kring Wäsa där kördes
då det mesta med oss, de gårdarna var
Luseby och Qnaby, men många var
gick till Östergötland, Här var en
gammal gästgivare i Katsviks Kråkelorp.
han körde fär i båden vid åren 1850-1875.
flera flockar oss till Stockholm, det tog
12 dagar om allt gick bra,
fär användes på alla smågårdar som
dragare, då valdes det ut kor med fina
ben och blövar och framför allt en grov
mocke, kor räknades som bäst då de
drog i 2 år då sades det att de var
genomkärda, På små gårdar fick stutarna
börja att dra tidigt för småbrukaren hade
ej råd att föda dem länge utan arbete
det var ett ordspråk som sades att
rikemans dotter och fattigmans stut toges
tidigt i bruk

ACC. NR M. 16434:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

för riksmans dotter saknade ej frihet
och stuter skulle arbeta för maten,

På de gårdar som hade under 5 hektar åker
hade sålman häst, de körde det mesta bara
med kor och någon hade stuter, och en
del hade en och en fick gå i par med
en ko, men gårdar som var större hade
alltid en liten häst för lättare körstar
och vagnar, men allt tungt arbete
skulle oxarna göra.

Efter det första världskriget kom hästarna
i ropet och oxarna fick ge vika för det
blev mindre med arbetskraft på gårdarna
och med hästar kunde en man göra mer än
dubbelt så mycket på samma tid, lönen
höjdes för drängar och då märkte mer göras
för att spara tid.

Det var en stor rangskilnad på hästbänder

ACC: NR M. 16434:4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

och de som kårde med kor, även bland skolbarnen som ville gälla för mer då färbade hästar, Många hästbänder brukade ryta och skälla på fäkorare för de ej höll av vägen fort nog vid möte.

Oxarna kördes med tön men då de länjades brukade någon för gå vid ridan och leda tills de lärde sig att lyda med tönmen. Det rodes tills de blev örentänjda, Tönmen lades i kors mellan hornen, där var en ring i länvänder som drogs tönmen igenom och om örat och till det inre hornet, det kallades för parvokning, på högeröret lades tönmen om vänster öra och på den vänstra höra och de lärde sig rätt fort att lyda tönmen. Rikets tid för oxar och dragkar var 7-8 timmar per dag, om de skades vid tiden

på morgonen skulle de gå till 12 men
på den tiden skulle de vila några gånger
för att idisla, på de gårdar där som
fanns 4 kor skulle de gå bara halva dagen
för varst par, men över fick gå hela dagen
med matrast vid middagstid.

Det hände ofta på gårdar som bara hade
en liten häst, att han då fick gå i par
med en ko. En grannne till mig Magni
Nilsson Kullagård han plöjde med en häst
och en ko. Han var född 1872 död 1919.

Så var det en del som hade bara en ko
och då körde han enbett som det kallades
Han hette Magnus Elmkvist död 1915.

Den som hade kor tämjdes och kördes här
var Nils Jansson Råssvik Kallvik
han körde med kor till år 1952.

Kor som var körda på höger eller vänster

gick sållova att kyta plats utan låra den
ny inköping, Den som gick till vänster
kallades för, nerrören, eller, been, och
de som gick på höger kallades, fräen,
Ovar och dragkar skulle passas väl och
på foder som var lätt att idla, hö var
det viktigaste av klöver, de äldre män-
nen som gick hemma lade alltid foder,
åt dragdjuren

På vårbetet var över släpptes ocarra
på stora gemensamma beten där de fick
gå till höstplöjningen började, Det rista de
görde innan de släpptes var att ådra om
potatisen innan den var uppvuxen

De björkalvar som skulle bli oxar, kastades
före två månaders ålder,

En gammal man som hette Sören Tuveson
var vidskeplig, han brukade blåsa på kniven

i alla nöderstreck och kassa över den för att
ej skulle bli "modstulen", holl den som ej
gav stulen livsmad, blev han modstulen
var det ej annat att göra än att skjuta
ett skott över huvudet på stulen så han
fick en rädda som gick över, det kallades
"villaperskott". En man som bodde här
han kallades för Gösse i Bellem dag 1918
över 80 år han arklivade det på en stult
och den som sköt skottet hette Carl Herlén
född 1942

Det hände då stulas förbjöds, att de lade
sig på ridan så att häuset vred sig, om
stulen var med gick det att vrida det rätt
Men en som hade häuset vriden till
högerkorsen måste gå på den motsatta
ridan i parat, annars petade han ut
ögat på karisaken

Oxarna skulle fodras väl och vara väl
ryktade, det var en sed för och för
att ha sitt par vackrast, han skulle själv
fodra och rykta,
Korren fodrades mest av husmor och pigor
men under vårarbetet skulle oxarna ha det
bästa av hö, men på hösten vid plöjning
skulle de ha den bästa (grova) återväxt
på klönnervallen, på somrarna fick oxarna
gå på alnmärningen som ägdes och betalades
gemensamt av den byn eller skifteslag
Här var tre sådana en ö som hettes Kalvö
i sjön Bsnen, ett område som kallades
Tarpmyssen och en som kallades Tapparna
Här och där fick i regel ont av skat så
att skatten ville spricka, då smordes
nacken med fett den kallades för
Kreklasmörja, den tillreddes av

Körklar som var i isber och bröst från
grisar, den smältes och silades så den
var mjuk som smör, även användes det
osaltat smör, även fanns de som hällde
på urin av människor.

Den vanligaste åkumman var att de tappade
dröpet, idissla, om de ej fick vilt på
lagom tid.

Ocket fick göras av ask eller oxel
det var för hårt träd, då blev de
ömma i nacken, de gärdes av björk
som växt fast, men helst skulle de
vara av asp, en del bänder gärdes
och gjälva, Flås var en gammal
nickare som hette Iven Linggren
som var berömd för att göra de bästa
oken, och en smed som hette Petter
Dangel Elvström gjorde beslaget.

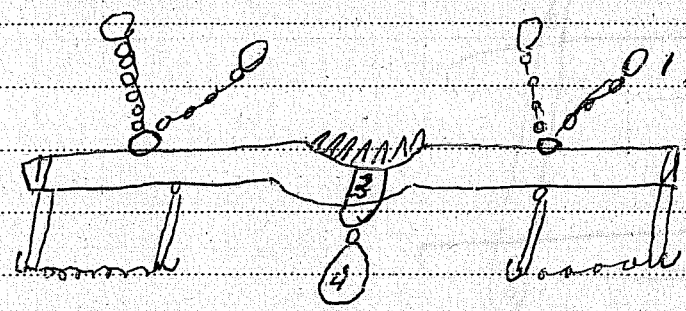
Man brukade även sko okar så de
kunde draga på hal is utan att kasa.
Det var det farligaste med okar om de
kunde då brukade att slå sig bröst
sig i korstjärnen,
Då marken var grön så ville ockarna
alltid hugga för sig av gräs och då var
det nästan omöjligt att hålla, då måste
de ha en maskorg på dem den kallades
för "Mulakasse" en man som var
dövsdum som hette Otto Cesar han
brukade gå på Otinarkboden och
såld de var flötade av lindbark
och kostade en hel paret, det tog en
dag att göra ett par mulakassar.
Det var ej stora förtjänster / det var i
regel äldre personer som gjorde sådant som
ej orkade gå i produktivt arbete.

11)

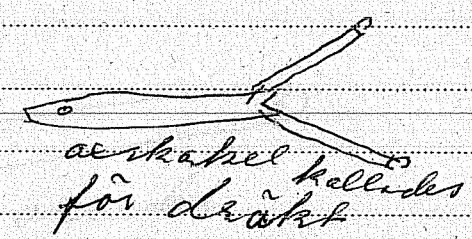
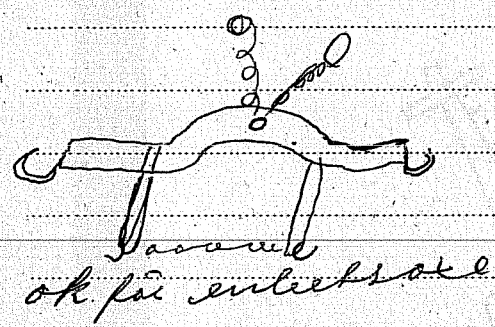
M. 16434: //

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

- 1 halsbygglas
- 2 halsaknäpp
- 3 kallede för hängen
- 4 skakelhängen

skakel kallades för dräkt

12)

ACC. N:R M. 16434:12.

Landbrukets skola

Kalmar

Kalmar

Småland

Kalmar

Kalmar

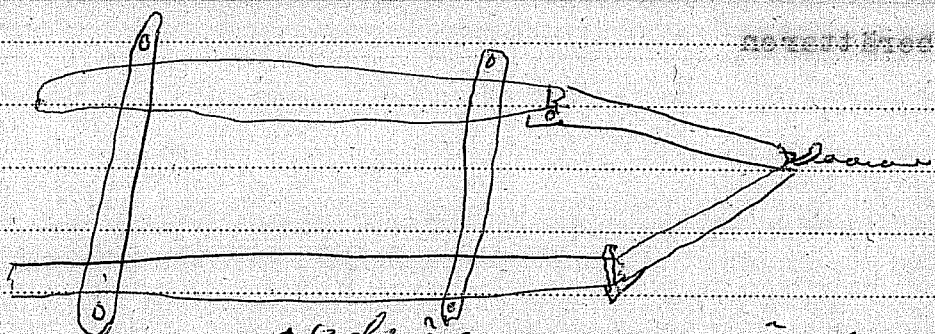
1885

Landbrukets skola

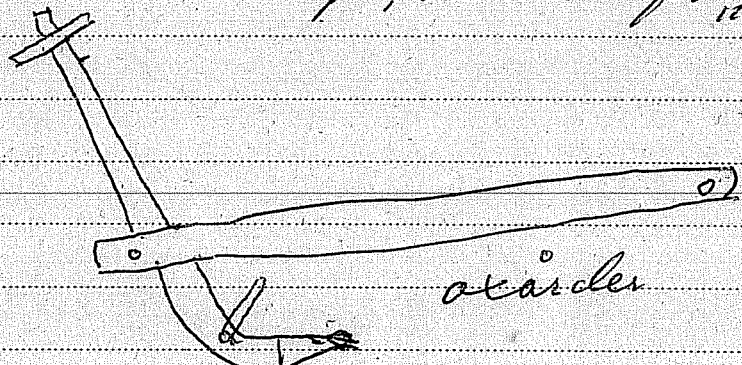
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landbrukets skola

Landbrukets skola

seddäg som användes
på vinden att köra hem ved
på, kallade för "keddäg"

avskädes